Constrângeri sintactice în dinamica propoziţiilor relative. Observaţii privind interpretarea relativului *ceea ce*

MIHAELA GHEORGHE
Facultatea de Litere
Universitatea „Transilvania „ din Braşov

0. Inovaţia în sintaxă. Ipoteză

Limba reală – obiectul cercetării lingvistice – poate fi concepută ca „o instituţie în echilibru nu static, ci dinamic“, pe care numai din raţiuni metodologice „ne-o imaginăm ca imobilă“[i]. Faptele de limbă pe care le observăm sunt în mod inevitabil într-un proces de facere continuă[ii], mai mult sau mai puţin observabile, în funcţie de compartimentul căruia îi aparţin. Adesea, termenii, „inovaţie“, „creaţie lingvistică „, „tendinţă“, „schimbare“ se folosesc pentru a desemna aproximativ acelaşi fenomen. E. Coşeriu semnalează faptul că este necesară o nuanţare: „schimbarea lingvistică («schimbarea în limbă») reprezintă difuzarea sau generalizarea unei inovaţii, adică implică, în mod necesar, o serie de adoptări succesive. Asta înseamnă că, în ultimă analiză, orice schimbare este la origine o *adoptare*“. (Coşeriu, 1997, 70) şi în continuare „adoptarea nu este reproducere mecanică, ci e întotdeauna selecţie“ (id., 74). În aceeaşi lucrare, lingvistul citat propune o tipologie a inovaţiilor: (a) *alterări* ale unui model tradiţional, (b) *selecţii* între variante şi moduri isofuncţionale, (c) *creaţii sistematice*, invenţii de forme în funcţie de posibilităţile sistemului, (d) *împrumuturi din alte limbi*, care pot implica şi alterări faţă de model, (e) *fapte de economie funcţională* manifestate prin neglijarea distincţiilor superflue în discurs (Coşeriu, 1997, 70).

Dinamica nivelului sintactic presupune aceleaşi principii generale ca şi celelalte niveluri ale limbii[iii]; de asemenea, factorii care catalizează inovaţiile în sintaxă sunt „extrasistemici“ şi se suprapun în parte[iv] factorilor responsabili de orice inovaţie într-o limbă naturală. În ceea ce priveşte tipologia coşeriană a inovaţiilor prezentată sumar mai sus, în morfosintaxă sunt posibile mai curând tipurile (a), (b) şi (e), cu precizarea că în cazul economiei, tipul (e), eliminarea unor mărci redundante presupune uneori recuperarea lor în alt punct al lanţului sintactic[v].

Ipoteza lucrării de faţă este aceea că în „sub-sistemul“ construcţiilor relative româneşti sunt posibile inovaţii de tipul (a), (b), (e) numai în punctele în care nu se manifestă puternice constrângeri sintactice.

1. Dinamica în domeniul construcţiilor relative

Construcţiile relative sunt dispozitive sintactice complexe, capabile să exprime relaţii şi funcţii variate. Frecvenţa[vi] lor în enunţurile din toate registrele limbii este foarte mare, fiind unul din mijloacele predilecte de realizare a modificării nominale şi de exprimare a relaţiei de subordonare la nivel frastic.

Schema generală de organizare a unei construcţii relative cuprinde un antecedent (+ / - realizat fonetic), un grup relativ (având drept centru un pronume / adjectiv / adverb relativ) şi o categorie relativizată („urmă“ de regulă vidă), corespunzătoare poziţiei sintactice eliberate de relativul deplasat. Aceste trei elemente alcătuiesc un lanţ coreferenţial.

Amintim mai jos câteva puncte în care „sub-sistemul“ relativ prezintă semne de instabilitate, manifestate fie printr-o tendinţă de *alterare* a unor structuri tradiţionale (a), fie prin tendinţe de *selecţie* între unităţi cu statut de sinonime (b).

BDD-V3905 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

(a) Alterare a unui model tradiţional

- *construcţii relative fără pronume relativ* (foarte rare, reperabile numai în registrul limbii vorbite, ex.: „*Voi fi prima* ***Ø*** *să-l felicit*“ (Ant 1, 9.04.2002);
- conturarea unor *serii de omonime* în care intră unele relative; tendinţa ar putea fi formulată ca distincţie între o funcţie pe care am putea-o numi ***relator*** (statut apropiat de cel al unei conjuncţii, în cazurile în care legătura sintactică cu poziţia relativizată este slăbită, ex.: *dintre care, după care, cum* – în relative prezentative cu verb de percepţie în matrice şi într-o măsură mai mică, grupări de tipul *în cazul în care, în măsura în care* etc.) şi ***relativizator*** (pronume / adjectiv / adverb relativ „legat“ sintactic de categoria relativizată);
- *omiterea prepoziţiei* în atributivele cu *care* (ex.: *Rochia aia* ***care*** *ai fost* <u>*cu ea*</u> *ieri.* (text oral, 2001))*;* am plasat această „inovaţie“ în categoria *alterare a unui model tradiţional,* şi nu în categoria *economie sintactică*, cum este considerată de obicei, pentru că ni se pare mai important faptul că prin suprimarea prepoziţiei se produce o perturbare a sintaxei construcţiei, în raport cu tiparul românesc (principiul *Pied Piping* formulat de Ross[vii] este obligatoriu în română[viii]), chiar dacă ulterior aceasta se reglează prin ocuparea poziţiei vide printr-un pronume precedat de prepoziţie).

(b) Selecţie între unităţi sinonime

- *sinonimia unor construcţii* (concurenţa dintre unele forme pronominale relative: *ceea ce* şi *ce*, *cel ce* şi *cine, care* şi *ce* etc.);
- *concurenţa dintre structurile relative şi alte grupuri sintagmatice* cu rol de modificator nominal (gerunzii, participii, grupuri prepoziţionale);

Dintre aspectele enumerate, ne oprim aici asupra sinonimiei dintre formele ***ceea ce*** şi ***ce,*** considerând că distribuţia celor două forme pronominale poate oferi argumente pentru a confirma ipoteza unor constrângeri sintactice în dinamica relativelor; în acelaşi timp, analiza poate oferi unele sugestii pentru descrierea mai nuanţată a funcţionării relativului ***ceea ce***, descriere care să ţină seama de condiţiile în care este întrebuinţat astăzi.

2. Morfosintaxa relativului *ceea ce* în gramatici şi articole de specialitate româneşti

În literatura de specialitate, relativul *ceea ce* cunoaşte două interpretări: *sintetică* (în majoritatea studiilor) şi *analitică* (mai ales în studii ale lingviştilor clujeni). Prin analiză sintetică se înţelege tratarea grupării *ceea ce* ca pronume relativ compus, în vreme ce interpretarea analitică presupune identificarea în gruparea *ceea ce* a două unităţi: un pronume demonstrativ (*ceea*) şi un pronume relativ (*ce*).

2.1. Interpretarea sintetică

GLR_1, 1966, 167 consideră relativul *ceea ce* un compus „sinonim cu *ce*“, dar îl încadrează în paradigma lui *cel ce*, despre care se afirmă că „are o situaţie specială, fiind în curs de contopire“ (GLR_1, 1966, 160). Unul dintre argumentele furnizate în favoarea statutului de compus este imposibilitatea disocierii grupului prin prepoziţie: „*Reţeta fericirii sau* ***despre ceea ce*** *nu se vorbeşte“.* Întâlnim acelaşi tratament al grupării *ceea ce* în articole şi gramatici de autor: Bidu, 1966, 87-93, Iordan şi Robu[ix], 1978, 425, Florea, 1983, 189, Guţu-Romalo 1985, 233, Ciompec 1985, 287, Diaconescu 1989, 1992, Irimia[x] 1997, 144, Dimitriu 1999, 286 şi în special Avram[xi] 1987, 119-122, Avram 2001, 188 şi Dindelegan 1993, 45-46, care acordă o atenţie specială argumentelor sintactice, într-o analiză detaliată a problemei asupra căreia vom reveni (*infra*, **2.3**)

2.2. Interpretarea analitică

În favoarea interpretării analitice a grupării *ceea ce* se pronunţă Nilsson[xii] 1969, *passim*, Hazy[xiii] 1966, 103-106, Draşoveanu 1997, 70 - pentru care „unicitatea verificată a

BDD-V3905 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

cazurilor constituie un argument hotărâtor pentru separarea celor două elemente: *ceea* (…) şi *ce* (…)“ - şi Neamţu 1999, 190-193, care face o analiză amănunţită a statutului morfosintactic al lui *ceea ce*, asupra căreia vom reveni, de asemenea (*infra*, **2.3**).

2.3. Confruntarea celor două interpretări

Interpretarea sintetică amintită mai sus este rafinată şi tratată amănunţit la Avram, 1987 şi 2001 şi Dindelegan, 1993.

Mioara Avram probează sudura avansată în care se găseşte *ceea ce* prin concurenţa cu relativul *ce*, „atât în construcţii libere (…), cât şi în îmbinări cu caracter oarecum fix: *tot ceea ce / tot ce* sau *în ceea ce priveşte / în ce priveşte*” (Avram, 2001, 188). Construcţia *tot ceea ce* furnizează de asemenea un argument în favoarea unităţii: „*tot* nu se acordă cu *ceea*, ci cu întregul”, (Avram, 1987, 122). Aceeaşi interpretare o primeşte *ceea ce* când este element de relaţie pentru o apozitivă (Avram, 2001, 430 şi 475-476).

Gabriela Pană Dindelegan face o analiză detaliată a formei *ceea ce*, aducând argumente morfologice (invariabilitate cazuală, flexiune analitică în cazurile oblice, acord la masculin) şi sintactice (imposibilitatea disocierii grupului, fenomenul de variaţie liberă în concurenţa cu relativul *ce*) pentru tratarea unitară, în toate ipostazele, ca relativ compus a grupării *ceea ce*. Autoarea înregistrează şi contexte specifice lui *ceea ce* („este cazul apozitivelor introduse prin *ceea ce*, (…) unde acest relativ compus funcţionează ca substitut propoziţional, chiar frazal” (Dindelegan, 1993, 46), şi contexte în care apare numai *ce*, fiind exclus *ceea ce*: „este cazul atributivelor relative (…) caietele *ce* i-au rămas, fiind imposibil *caietele *ceea ce* i-au rămas” (*idem,* 46).

Şi interpretarea analitică a lui *ceea ce* propusă de G.G. Neamţu priveşte ambele ipostaze ale lui *ceea ce* – în relative apozitive şi în relative non-apozitive. Argumentele lingvistului clujean sunt de natură morfologică şi istorică (*ceea ce* nu are un corespondent interogativ[xiv]), (dar nici relativul *de* nu are un corespondent interogativ şi nu i se contestă din acest motiv apartenenţa la categoria relativelor - M.G.), sintactică (grupul se „dezmembrează” de la sine în componente cu valenţe cazuale diferite care obligatoriu actualizează funcţii diferite, supunându-se principiului unicităţii funcţiilor[xv]) şi „pragmatică şi metodologică”; Neamţu demonstrează ultima afirmaţie reconstituind o structură de bază pentru relativele libere cu *ce*, ex.: *Nu înţelege mare lucru **din ce** îi spui.,* unde „explicăm prepoziţia *din* în subordonată nu prin verbul acesteia, care o refuză (**a spune din…*), ci prin verbul din regentă (*a înţelege din…*), făcând apel la o construcţie de bază preexistentă cu demonstrativul *ceea ce*, căruia îi aparţinea prepoziţia: *Nu înţelege mare lucru **din ceea** ce-i spui.* În aceasta din urmă, poziţiile sintactice sunt cele fireşti şi normal realizate (*din ceea* = complement indirect prepoziţional, iar *ce* = complement direct). Or, este nelogic ca într-o structură în care îl avem deja pe *ceea*, cu funcţia sintactică cerută de verbul din regentă, alta decât a lui *ce*, să procedăm invers, adică să-l cuplăm cu *ce*, ajungând de unde am plecat. (…) Asemenea construcţii, fără a fi «decomprimate» (= refăcute prin introducerea demonstrativului), nu sunt, de fapt, analizabile.” (Neamţu, 1999, 193).

Pentru a oferi o descriere cu un grad sporit de generalitate, deşi se afirmă că în limba română se pot identifica două ipostaze ale lui *ceea ce,* gruparea ocurentă în relative apozitive este supusă aceleiaşi interpretări; argumentul decisiv este posibilitatea substituţiei cu „un substantiv cu înţeles foarte general şi abstract: *lucru* (*ce / care…*), *problemă* (*ce / care…*), *motiv* (*ce / care…*), *afacere* (*ce / care…*), *chestie* (*ce / care…*) etc.“ sau „cu un substantiv + conjuncţie: *Nu învaţă, nu-i atent la lecţii…, **lucru care** mă supără enorm / **dovadă că** nu-l interesează şcoala.*“ (*idem*, 193). *Ceea* este aşadar interpretat ca antecedent al relativei cu *ce,* o ***„apoziţie rezumativă interpropoziţională“***,

BDD-V3905 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

motivată de „necesitatea atributivei determinative de a avea un termen regent“. (*idem,* 193).

3. Analiza bazată pe corpus. Teste de compatibilitate.

Datele prezentate în această secțiune sunt extrase dintr-un corpus[xvi] de texte aparținând stilurilor beletristic, jurnalistic, ştiințific şi familiar. Eşantioanele din stilul familiar pe care le-am avut în vedere nu sunt foarte numeroase şi nici reprezentative pentru ceea ce înseamnă limba română vorbită[xvii], se limitează la câteva înregistrări ale unor talk-show-uri şi ale unor intervenții telefonice aparținând telespectatorilor unui post de televiziune, dar ne-au furnizat totuşi câteva situații interesante.

Testele de compatibilitate dintre relativele *ceea ce* şi *ce* prezentate mai jos se bazează exclusiv pe construcții din acest corpus.

3.1. *Ceea ce* în contextele lui *ce*

Am pornit de la premisa echivalenței funcționale *ce / ceea ce*, de la sinonimia celor două relative, prezumând că relativul *ceea ce* este compus în toate ipostazele. Analizând un set de construcții relative libere cu relativul *ce* din perspectiva posibilității ca în acele contexte să fie acceptat *ceea ce*, am identificat o serie de situații în care substituția nu afectează gramaticalitatea enunțului (fără a afirma că se găsesc în variație liberă sub toate aspectele) şi o serie de situații în care substituția este blocată tot din cauze sintactice.

A. Compatibilitate – domeniul sintactic al sinonimiei celor două forme

(i) în relative cu antecedentul pronominal *tot*;

exemple atestate cu ***ce****:*

(1) *„Pe taraba buchinistului constănțean găseşti absolut **tot ce / ceea ce** te interesează în materie de beletristică sau carte tehnică.“* (RL, 6.08.2002)

(2) *„Poate nu mă credeți, dar oricum nu pot spune **tot ce** / **ceea ce** simt doar în 45 de secunde.“* (Pro TV, 14.08.2002)

(3) „*Se vede că atmosfera aceasta de un festivism „nord-coreean” îi face plăcere, ca de altfel **tot ce / ceea ce** se petrece aici.“* (Bodiu, *Jurnalexpress,* p. 104)

exemple atestate cu ***ceea ce:***

(4) *„Îşi aminti de agenda în care nota **tot ceea ce** nu trebuia să uite, însă nu-şi amintea pe unde o pusese.“* (Baiski, *Luna…*)

(5) *„**Tot ceea ce** ar putea deranja se cenzurează.“* (RL, 25.10.2002)

(ii) în relative libere, în poziții sintactice marcate prepozițional (cu prepoziția impusă obligatoriu de un constituent din propoziția matrice);

(6) *„Urmărim cu plăcere postul PRO TV Internațional, ne pare bine că vedem ştirile din țară şi că suntem la curent **cu ce / ceea ce** se întâmplă.“* (Pro TV, 14.08.2002)

(7) *„Mă tem **de ceea ce** / **ce**-o să iasă din Parlament.“* (Ant 1, 9.04.2002)

(8) *„Cam atît aş fi dat şi acasă **pe ce / ceea ce** am mîncat.“* (Bodiu, *Jurnalexpress,* p. 58)

(9) *„Lasă asta şi răspunde **la ce / ceea ce** te întreb.“* (Petrescu, *Ultima noapte…*, p.54)

(10) *„Fiecare să se ocupe **de ce** ştie şi să vorbească ce trebuie şi cu oarecare decență.“* (RL, 6.08.2002)

(iii) în relative scindate

(11) *„Adică **ce / ceea ce** spun eu acuma, eu cred că va fi confirmat de ce-o să se-ntâmple după noiembrie 2002.“* (Ant 1, 9.04.2002)

(12) *„**Ce / ceea ce** m-a impresionat în clădirea aceea au fost culoarele.“* (R. Petrescu, *Mici schimbări…*)

BDD-V3905 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

B. Incompatibilitate sintactică – *ceea ce* exclus din contextele lui *ce*

(i) în relative cu antecedent nominal

(13) *„Se abținu însă, mirat de iritarea **ce**-l cuprinsese deodată.“ (*Baiski, *Luna*…)

(14) ***** *mirat de iritarea **ceea ce**-l cuprinsese*

Situația de sub **(i)** se poate corobora cu constatarea că nu există relative cu antecedent introduse prin *ceea ce*, în afară de construcțiile cu *tot.*

(ii) în contexte în care *ce* este adjectiv relativ

(15) *„Indiferent **ce** contribuție a avut regina la redactarea acestor pagini, autorul lor este unul singur, B.D. şi oricine (…) trebuie neapărat să aibă răbdarea să citească această carte.“* (RL, 25.10.2002)

(16) ***** *Indiferent **ceea ce** contribuție a avut regina la redactarea acestor pagini…*

(iii) în interogative indirecte parțiale

Incompatibilitatea este previzibilă, pentru că nu există corespondent interogativ al relativului *ceea ce*.

(17) *„Dragă PRO TV, vă rog frumos, în reportajele dumneavoastră, întrebați persoanele avizate **ce** se va întâmpla cu profesorii care nu au susținut concursul de titularizare, preferând marea în locul acesteia.“* (Pro TV, 14.08.2002)

(18) **să întrebați **ceea ce** se va întâmpla…*

3.2. *Ce* în contextele lui *ceea ce*

Relativul *ce* ar trebui să fie acceptat în toate construcțiile cu *ceea ce* care satisfac condițiile sintactice descrise sub § **3.1. – relative cu pronumele *tot,* construcții cu prepoziția impusă de un constituent din regentă şi relative scindate.**

Prezumția este însă infirmată de un set de construcții cu *ceea ce* în care**,** deşi configurația sintactică ar trebui să tolereze ocurența lui *ce,* substituția cu acesta conduce la enunțuri cu un grad diferit de acceptabilitate.

3.2.1. relative scindate reluate printr-o pro-formă

(19) *Sînt alături cu sufletul de voi şi **ceea ce** faceți voi puțini tineri sînt în stare s-**o** facă.* (Pro TV, 14.08.2002)

(20) *?Sînt alături cu sufletul de voi şi **ce** faceți voi puțini tineri sînt în stare s-**o** facă.*

(21) ***Ceea ce** spusese **o** făcuse doar aşa, dintr-o pornire firească.* (Baiski, *Luna*…)

(22) ***Ce** spusese **o** făcuse doar aşa, dintr-o pornire firească.*

Enunțurile (19) şi (21) sunt un tip de propoziții (pseudo-)scindate[xviii] dublate prin pronumele neutru *o*; sintaxa relativelor scindate nu presupune niciodată lexicalizarea urmei sau dublarea prin clitic a secvenței dislocate, pentru că mecanismul lor de formare este diferit de cel al relativelor obişnuite.

Vorbitorii introduc pronumele *o* în enunțurile (19) şi (21) alături de pro-verbul *a face* ca anaforic pentru secvența introdusă de *ceea ce*. Relativul *ceea ce* este aşadar resimțit ca „neutru“, în acord cu pro-formele *o* şi *a face.* În enunțurile (20) şi (22), prin pierderea lui *ceea,* slăbeşte gradul de acceptabilitate a construcțiilor, determinând o „reinterpretare“ a lui *o*; în (20), pronumele cu sens neutru ar putea fi interpretat ca un clitic de acuzativ, urmă non-vidă a poziției sintactice relativizate - obiect direct – şi ar putea fi motivat de distanța mare dintre secvența dislocată şi categoria relativizată. Am marcat totuşi ca nefiresc enunțul pentru că sesizăm un „dezacord“ între clitic (aici e mai degrabă clitic decât o pro-formă cu sens neutral) şi relativ.

Enunțul (22) poate primi aceeaşi interpretare, însă ceea ce îl face inacceptabil este probabil distanța prea mică a relativei față de „poziția de extracție“. Nu este necesară

BDD-V3905 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

reluarea prin *o,* pentru că distanța este prea mică şi impresia de „dezacord“ dintre el şi relativul *ce* este mai pregnantă aici decât în (20). Enunțul (21), cu *ceea ce,* rezistă grație lui *ceea*. Vom încerca mai jos să oferim o explicație pentru acest fapt.

3.2.2. relative scindate cu subiect topicalizat

(23) *Iar **ceea ce** [atacurile din 11 septembrie] au demonstrat a fost că, deşi America este cea mai puternică țară din lume, din punct de vedere economic şi militar, este totuşi vulnerabilă din punct de vedere militar*. (RL, 25.10.2002)
(24) **Iar **ce** atacurile din 11 septembrie au demonstrat a fost că…*
(25) *Îi părea rău că nu se întâmplase **ceea ce** [el] fusese aproape convins că s-a întâmplat?* (Baiski, *Luna…*)
(26) *?Îi părea rău că nu se întâmplase **ce** [el] fusese aproape convins că s-a întâmplat?*
(27) *Este **ceea ce** [românii] cunosc, încă din comunism, sub numele de „pusul unei vorbe bune unde trebuie”.* (RL, 25.10.2002)
(28) **Este **ce** [românii] cunosc, încă din comunism, sub numele de „pusul unei vorbe bune unde trebuie”.*

Agramaticalitatea enunțurilor (24) şi (28) are drept cauză topicalizarea subiectului, avansarea lui în poziție preverbală, cu consecința dezorganizării structurii. Construcțiile scindate cu pronume relativ în poziție de obiect prezintă, ca şi interogativele directe parțiale, ordinea obligatorie O-V-S:

(29) *Ce spune Maria (despre asta)?*
(30) **Ce Maria spune (despre asta)?*

Enunțul (26) nu este respins ca agramatical, (deşi poate fi considerat destul de rău-format) pentru că relativul *ce* nu este obiectul verbului din propoziția relativă, ci este un argument al verbului *s-a întâmplat*. Construcția este amalgamată, astfel *ce* nu se află în grila tematică a nici unui constituent din propoziția relativă.

3.2.3. Alte contraste

În exemplele de mai jos, textele originale conțin relativul *ceea ce*; verificăm posibilitatea de substituție cu *ce*:

(31) *Arată şi fă emisiuni interesante pentru că noi, țara, poporul, vrem să vedem **(ceea) ce** se întâmplă în realitate!* (Pro Tv, 15.08.2002)
(32) *Trăncăneala spusă sau scrisă de astfel de inşi se numeşte, în România, program de guvernare social-democrat. Dar **(ceea) ce** trăiesc, exact în acelaşi timp, cetățenii României, cum s-o fi numind?* (R.L., 6.08.2002)
(33) ***(Ceea) ce** trăiesc şi **(ceea) ce** scriu se leagă reciproc.* (R. Popescu, *Purtătorul…,* p.38)
(34) *Ce faci? o întrebă el încă destul de liniştit, încă nici destul de surprins, nerealizând **(ceea) ce** se consuma sub ochii lui.* (Baiski, *Luna…*)

Exemplele de sub (31) – (34) nu prezintă contraste de gramaticalitate, aşadar, din punct de vedere sintactic putem vorbi de variație liberă; opțiunea pentru *ceea* este motivată fie de situația de comunicare, de dorința de emfazare (32, 33), fie de insistența pe o componentă nominală – o lexicalizare a ceea ce în pragmatică se numeşte *mutual knowledge* – o temă cunoscută de toți participanții la actul de comunicare. Este cazul exemplelor de sub (31) şi (34).

Nilsson 1969, 45 discută contrastul dintre: (a) relative cu *tot ce* şi (b) *tot ceea ce,* bazându-se pe intuițiile unor vorbitori nativi[xix]: pentru unul dintre ei, diferența dintre *tot ce există pe lume* şi *tot ceea ce există pe lume* este o diferență stilistică: varianta cu *ceea*

BDD-V3905 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

ce este mai „grea“ (la fel au răspuns şi majoritatea vorbitorilor pe care i-am chestionat[xx]); pentru alt vorbitor consultat de Nilsson, diferența este mai subtilă: constă în „accentul intențional“: formula cu *tot ce* desemnează totalitatea, în vreme ce în *tot ceea* ce accentul cade pe *ceea (ce*), adică*,* am adăuga, pe o componentă a universului comun de discurs (*shared knowledge*)[xxi]. Din perspectivă semantico-sintactică, *tot* este un cuantificator universal a cărui extensie este diferită în cele două secvențe: propoziția relativă în (a), componenta *ceea* în (b).

Aceste contraste nu pot rămâne fără consecințe la nivelul organizării sintactice a enunțurilor cu *ceea ce*, sau poate ele sunt efecte ale organizării sintactice aflate într-un proces de modificare.

Am putea corobora aceasta cu observația că din testele de compatibilitate de mai sus reiese faptul că *ceea ce* funcționează în pozițiile lui *ce* numai atunci când *ce* nu are antecedent, pentru că *ceea* saturează acea poziție. Excepția cu *tot* este o falsă excepție. Contextele nu sunt echivalente: în construcția *tot ce faci, tot* este pronume, pe când în construcția cu *tot ceea ce*, *tot* este adjectiv, un modificator al lui *ceea*.

4. Concluzii

Posibilitatea substituției lui *ceea ce* cu *ce* ar putea fi un test pentru gradul de sudură din gruparea *ceea ce*, care prezintă o omonimie funcțională. Se pare că morfologic gruparea *ceea ce* a evoluat, aproape s-a contopit[xxii], însă din punct de vedere sintactic structurile „au rămas în urmă“.

Concluzia noastră este că există un ***ceea ce*$_1$** sudat, cu statut de *relator,* foarte apropiat de complementizatori (prin aceasta înțelegând că unul dintre cele două roluri sintactice ale relativelor – cel de conector sintactic a două secvențe - devine mai pregnant, opacizându-se calitatea lor de anaforice; nu întâmplător aceste pronume şi adverbe relative apar de regulă în propoziții apozitive, unde legătura sintactică este mai laxă, nu presupune guvernare)[xxiii] şi un ***ceea ce*$_2$** – *relativizator* – alcătuit din două componente, dintre care unul singur relativ; pentru acesta, rolul de a asigura legarea sintactică a enunțului este secundară, primordială fiind calitatea de anaforic*,* vehicul pentru informația din grila tematică a guvernorului său. De aici sensibilitatea lui *ceea ce* față de configurația sintactică a enunțului în unele situații şi indiferența în altele – în apozitive. *Ceea ce*$_2$ conține două elemente insuficient sudate.

Desigur că propunerea de a distinge între cele două valori ale lui *ceea ce* prezintă din punct de vedere metodologic dezavantajul încărcării paradigmei pronumelor relative cu încă un termen, dezavantaj pe care nu îl are nici una din variantele de interpretare amintite mai sus (v. *supra*, § **2.3.**). Totuşi, într-o descriere a relativelor româneşti, nu pot fi ignorate condițiile sintactice diferite în care funcționează cele două forme, compatibilitățile şi idiosincraziile pe care le prezintă. Desigur că tendința limbii este aceea de a face din *ceea ce* un echivalent al lui *ce*, însă intenția noastră a fost aceea de a semnala faptul că vorbitorii sunt încă sensibili la diferențele dintre cele două relative şi această sensibilitate poate fi un reflex al constrângerilor sintactice care guvernau structura bimembră demonstrativ + relativ[xxiv].

Ne putem întreba dacă aceste constrângeri sintactice impuse de configurația în care apare grupul doar întârzie momentul când cele două relative vor fi în variație liberă, sau se pregătesc condițiile pentru specializarea lor în două categorii de elemente de relație la nivelul frazei. Deocamdată, un răspuns tranşant este dificil de formulat.

BDD-V3905 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

Note:
Referințe:

Avram (1987)	Avram, Mioara, *Probleme ale exprimării corecte,* Ed. Academiei, 1987
Avram (2001)	Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți,* Humanitas, 2001
Baciu (1996)	Baciu, Ileana, *Interrogative constructions in English and Romanian*, Ed. Universității, Bucureşti, 1996
Biber *et al.* (1999)	Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad, Edward Finegan – *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Longman, 1999
Bidu (1966)	Bidu, Angela, CEL(A) CE şi CEL(A) CARE, în *SCL*, XVIII, 1966, nr.1, p. 87-93
Ciompec (1985)	Ciompec, Georgeta, Părțile de vorbire neflexibile, în *Limba română contemporană*, (coord. Ion Coteanu), EDP, Bucureşti, 1985
Cornilescu (1996)	Cornilescu, Alexandra, *Montague Grammar and the Analysis of Relative Clauses*, Editura Universității Bucureşti, 1996
Coşeriu (1997)	Coseriu, Eugenio, *Sincronie, diacronie şi istorie,* Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997
Diaconescu (1989)	Diaconescu, Ion, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, E.Ş.E., Bucureşti, 1989
Diaconescu (1992)	Diaconescu, Ion, *Sintaxa limbii române,* I-II, Bucureşti, 1992
Dimitriu (1999)	Dimitriu, Corneliu, *Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia,* Institutul European, Iaşi, 1999
Draşoveanu (1997)	Draşoveanu, D. D., *Teze şi antiteze,* Editura Clusium, 1997
DGS (1997)	Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de ştiințe. Ştiințe ale limbii*, Ed. Ştiințifică, Bucureşti, 1997
Florea (1983)	Florea, Melania - *Structura grupului nominal în limba română contemporană*, E.Ş.E., Bucureşti, 1983
GLR_1 (1966)	*Gramatica limbii române*, vol.I, ed. a II-a, Ed.Academiei, Bucureşti, 1966
Graur (1988)	Graur, Al., *Puțină gramatică*, II, Ed. Academiei, Bucureşti, 1988
Guțu-Romalo (1985)	Guțu-Romalo, Valeria, Părțile de vorbire flexibile, în *Limba română contemporană*, (coord. Ion Coteanu), EDP, Bucureşti, 1985
Hazy (1966)	Hazy, Ştefan, Note sintactice, *Limba Română,* XV, 1966, nr.1, p.103-106
Iordan (1956)	Iordan, Iorgu, *Limba română contemporană,* Ed. Ministerului Învățământului, Bucureşti, 1956
Iordan şi Robu (1978)	Robu, Vladimir şi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* EDP, 1978
Manoliu-Manea (1977)	Manoliu Manea, Maria - *Elemente de sintaxă comparată romanică. Tipologie şi istorie*, T.U.B., 1977
Neamțu (1999)	Neamțu, G.G., *Teoria şi practica analizei gramaticale*, Excelsior, Cluj-Napoca, 1999
Nilsson (1969)	Nilsson, Elsa, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne. Etude de syntaxe descriptive*, Lund, 1969

BDD-V3905 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

Pană Dindelegan (1992)	Pană Dindelegan, Gabriela, *Teorie şi analiză gramaticală*, Ed. Coresi, Bucureşti, 1992
Ross (1986)	Ross, John, *Constraints on variables in syntax,* teză de doctorat, MIT, 1967, (publicată sub titlul *Infinite syntax!*, Ablex, Norwood, 1986)
Şerbănescu (2002)	Şerbănescu, Andra, *Întrebarea. Teorie şi practică*, Polirom, Iaşi, 2002
Touratier (1980)	Touratier, Christian, *La relative. Essai de théorie syntaxique*, Klincksieck, 1980
Vulpe (1980)	Vulpe, Magdalena, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980

Sigle de izvoare:

Ant 1	Televiziunea „Antena 1“
Pro TV	Televiziunea „Pro TV“
RL	„România Liberă“
Baiski, *Luna…*	Baiski, Dusan, *Luna şi tramvaiul 5*, http: biblioteca.euroweb.ro / baiski html
Bodiu, *Jurnalexpress*	Bodiu, Andrei, *Jurnalexpress Europa,* Editura Paralela 45, 2000
Petrescu, *Ultima noapte…*	Petrescu, Camil, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război,* Editura Minerva, Bucureşti, 1989
Popescu, *Purtătorul…*	Popescu, Răsvan, *Purtătorul de cuvânt. Jurnal,* Editura Universalia, Bucureşti, 2002

Abstract

In this paper, we examine several aspects of linguistic change within the domain of relative clauses in Romanian, insisting on the interpretation of the relative pronoun *ceea ce*. In Romanian linguistic literature, *ceea ce* is described either as a compound form, or as a free group of two pronouns: a demonstrative pronoun and a relative pronoun.

The paper argues that in particular contexts, *ceea ce* exhibits several features which seem to authorize a disjoint interpretation. In contexts where *ceea ce* allows substitution with *ce,* it should be considered a group of two pronominals (*ceea*, the demonstrative, being the antecedent of the moved relative *ce*). In contexts where the substitution test fails, *ceea ce* requires a different interpretation: a compound form, acting rather like a conjunction then as a wh-element.

[i] G. Devoto, apud Coşeriu 1997, 16

[ii] „Ceea ce se numeşte «schimbare în limbă» este o schimbare numai în raport cu o limbă anterioară, în timp ce, din punctul de vedere al *limbii actuale*, ea este cristalizarea unei noi tradiții, adică tocmai o non-schimbare: factor de discontinuitate față de trecut, «schimbarea» este, în acelaşi timp, factor de continuitate față de viitor.“ (Coşeriu, 1997, 25) şi „Limba se schimbă tocmai pentru că nu este făcută, ci se face continuu prin activitatea lingvistică“ (Coşeriu, *loc. cit*., 61)

[iii] „Dinamica limbii trebuie înțeleasă ca efect obligatoriu şi necesar a ceea ce E. Coşeriu numeşte creativitate, care alături de alteritate, reprezintă cele două principii universale, opuse şi totuşi coexistente, din funcționarea limbajului uman. Primul priveşte limba ca activitate creatoare a indivizilor care o folosesc, fiind responsabil de aspectele ei de variație şi de diversificare, iar al doilea o priveşte ca destinată şi altora, deci orientată spre interlocutori, fiind responsabil de aspectele ei de omogenitate şi de invarianță. (DGS, 1997, 171); cf. şi Coşeriu, 1997, 69: „vorbirea este activitatea expresivă liberă care se desfăşoară pe axele a două solidarități: solidaritatea cu tradiția şi solidaritatea cu auditorul “

[iv] factori socio-culturali (responsabili de *variația diastratică*), factori de expresivitate (*variație diafazică*). (DGS, 1997, 171)

BDD-V3905 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

[v] „Economia sintactică se poate manifesta prin jocul dintre creşterea redundanţei într-un anumit punct al lanţului şi creşterea ei în alt punct. Astfel, o tendinţă general romanică de a reduce redundanţa de gen, număr şi caz de la pronumele relativ este contracarată de pronominalizarea nominalului suprimat din cadrul relativei, pentru a salva într-un fel marcarea relaţiei dintre restul relativei şi nominalul comun redundant: (…) rom. pop. *mândruliţa mea, care m-am iubit* CU EA.*"* (Manoliu-Manea, 1977, 36)

[vi] v. Magdalena Vulpe, 1980, *passim*; rezultatele similare obţinute în cazul altor limbi confirmă statutul de universalii lingvistice ale propoziţiilor relative şi interogative. V. studiul descriptiv bazat pe *British National Corpus* – Douglas Biber *et al.*, 1999, care atestă faptul că aproape 50% dintre propoziţiile subordonate sunt relative, ele regăsindu-se aproximativ în aceeaşi proporţie şi faţă de postmodificatorii nominali neprepoziţionali.

[vii] Ross, 1986, *passim*

[viii] cf. Cornilescu, 1996, 123

[ix] relativul *ceea ce* este considerat relativ compus pentru că are valoare neutrală, însă în privinţa interpretării lui *cel ce,* autorii admit că „ne aflăm în faţa unor fapte de limbă insuficient stabilizate" (p. 425).

[x] lingvistul ieşean încadrează pronumele *ceea ce*, alături de gruparea *cel ce,* în categoria pronumelor *relative absolute*, o subclasă cu particularităţi semantice şi sintactice deosebite de ale celorlalte subclase de relative; semantic, acestea se plasează între particular şi general, autorul dând seamă astfel de fenomenul dublei substituţii din relativele libere: „sensul general al pronumelui se dezvoltă într-un raport de substituţie cu întreaga propoziţie pe care o marchează; sensul general al pronumelui relativ este sensul întregii propoziţii. Sensul particular, limitat, al pronumelui rezultă din înscrierea lui într-un raport de substituţie cu un substantiv: «A primit *ceea ce* şi-a dorit de mult.» [**ceea ce** = *un trandafir mov*, de exemplu]. Sintagma *un trandafir mov* este conţinutul semantic realizat într-un enunţ dat pentru pronumele relativ *ceea ce* (sens particular), dar, prin intermediul lui, şi sensul întregii propoziţii: *ceea ce şi-a dorit de mult* (sensul general). Propoziţia adaugă, prin verb şi prin ceilalţi constituenţi, diferite sensuri substantivului care intră direct în raport de substituţie cu pronumele: «**trandafirul** dorit»" (Irimia, 1997, 143); argumentul morfologic în favoarea tratării drept compuse a celor două grupări este absenţa opoziţiei de gen (la *cel ce*) şi sensul neutral în cazul lui *ceea ce*. De asemenea, *ceea ce* din propoziţiile apozitive şi din relativele scindate („enunţuri sintactice cu caracter emfatic, purtând amprenta influenţei sintaxei limbii franceze sau italiene") este considerat compus, pe baza aceluiaşi argument semantic: „conţine în el însuşi planul semantic global al unei (unor) propoziţii pe care o (le) reia" (*idem,* 143).

[xi] Şi aici, argumentul hotărâtor pentru statutul de compus al lui *ceea ce* este sensul neutru: „ceea ce este un corespondent al formelor pronominale neutre – aceasta / asta / una / alta / o (neutru) (Avram, 1987, 119).

[xii] autoarea nu abordează în mod explicit problema încadrării lui *ceea ce* în categoria compuselor sau a grupărilor libere, dar optează implicit pentru cea din urmă prin faptul că ilustrează ocurenţa lui *ce* în diferite poziţii sintactice şi cu exemple în care „antecedent" este *ceea,* (p.24), iar în capitolul al II-lea al lucrării înregistrează forma *ceea* printre antecedenţii relativelor. (p.44)

[xiii] pentru lingvistul clujean, *ceea ce* este indivizibil semantic, dar divizibil sintactic.

[xiv] „ *ceea ce,* ca presupus relativ compus, nu cunoaşte ipostaza de interogativ, după cum n-o cunosc nici grupările *cel ce* şi *cel care*. Or, se ştie, relativele provin din interogative." (Neamţu, 1999, 190)

[xv] cf. Draşoveanu 1997, *passim*

[xvi] am indicat în lista izvoarelor numai sursele exemplelor analizate aici

[xvii] din păcate, nu am putut valorifica materialul din corpusul de limbă vorbită alcătuit de colectivul de cercetători de la Universitatea din Bucureşti, (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacţiunea verbală în limba română actuală. Corpus selectiv. Schiţă de tipologie,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2002) apariţia volumului fiind ulterioară momentului când am redactat lucrarea de faţă.

[xviii] cf. Şerbănescu, 2002, 218-220

[xix] „ La construction qu'on rencontre le plus souvent pour «tout ce qui (que)» est pourtant *tot ce* (sans *ceea*), comme par ex. *eu vedeam tot ce spunea glasul lui* (Sadoveanu); *sub pedeapsa de-a perde în caz contrar tot ce li-e mai drag pe lume* (Dragomir). Quelle est donc la différence entre *tot ce* et *tot ceea ce*? M.E. nous a répondu, un peu subtilement, en ces termes:«J'emploie les deux formes. Je sens la distinction suivante: lorsque j'utilise *tot ce* (ex. *tot ce există pe lume*), je désigne la totalité; lorsque, au contraire, j'emploie *tot ceea ce*, l'accent intentionnel tombe sur *ceea ce*, i.e. sur quelque chose que je désire mettre en relief: ex. *tot ceea ce-mi spui e adevărat*; dans cet exemple ce n'est pas seulement la 'totalité' qui m'intéresse, mais la réalité immédiate de ce que vous venez de me dire (*ceea ce*). *Tot ce-mi spui e adevărat = 'tout* ce que vous

BDD-V3905 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)

me dites'. *Tot ceea ce-mi spui* = 'tout *ce* que vous me dites'» – P.L. déclare qu'il emploie le plus souvent *tot ce*, plus fréquent que *tot ceea ce*, et qu'il considère cette dernière construction comme plus accentuée et plus lourde." (Nilsson, 1969, 45)

[xx] studenți în anul al III-lea la Facultatea de Litere din Braşov

[xxi] v. o interpretare similară, în termeni de topic şi comentariu la Touratier, 1980, 53 ş.u.

[xxii] v. ezitările în ortografie semnalate de Graur, 1988, 75

[xxiii] Vezi şi tendința de a folosi forma *ceea ce* în construcții anacolutice de tipul celor discutate de Avram 1987, 123: *Cristian este deja cu un picior în groapă (...). Ceea ce mă abțin de la a-mi spune părerea.* (A. Buzura).

[xxiv] „Gândirea noastră se mişcă foarte liber, mai liber decât limba, care rămâne adesea în urmă şi, până să ajungă din pas gândirea, prin crearea mijloacelor de exprimare corespunzătoare, se foloseşte de cele deja existente, dându-le funcțiuni noi." (Iordan, 1956, 708)

BDD-V3905 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-25 05:11:28 UTC)